

ЙОРДАН ЙОВКОВ - „АНКЕТНИЯТ МЕТОД” И НЕГОВИТЕ УПОТРЕБИ



Става дума за пренебрегвана важна особеност на творческия процес у писателя Йордан Йовков. И то не само залегнала в създадени от него творби, а и достатъчно убедително документирана като предварителен замисъл и предначертана практика. Тъй като сред литературоведческите термини липсва такъв, който да обобщава занимаващото ме явление, ще се възползвам от социологическото понятие „анкетен метод”, без конкретните автори прояви изляло да припокриват неговата характеристика.

От една страна, основаната да го поставя като проблем, са заложили в личните признания на Йовков, на които ще се спра. От друга страна, на широка популярност се радва запазено и публикувано неговото писмо до Данаил Константинов от Жеравна, във връзка със създаването на „Старопланински легенди”. В книгата си „Йордан Йовков и неговият свят”/1967, с. 208-209/ Симеон Султанов оповести друго писмо, отправено от писателя със същата цел до неидентифицирано лице. Тук ще привлека неизвестни досега факти, които хвърлят допълнителна светлина върху готовността му и след 1925-1928 г., т.е. след „Старопланински легенди”, да прибегва до т.нар. „анкетен метод”. Те документират авторската нагласа и убеденост, че това е основа и надежден коректив не само във връзка със сюжети от миналото, но и от съвременността.

И по-важното - ще направя опит да обобща кръга от прояви, залегнал в основата на тази своеобразна стратегия, следвана от Йордан Йовков и дала своите резултати. Обикновено, както вече посочих, я легитимира случаят със „Старопланински легенди”, убедително подкрепен от запазеното авторско писмо до Данаил Константинов, а и от свидетелствата на самия жеравненски краевед/Вж. Д. Константинов, Жеравна в миналото и до днешно време, С. 1948, с. 399-401. Препечатвано неколкостотин пъти в шесттомника „Събрани съчинения”/

Текстът му не е просто факт в областта на епистолярния жанр - с разгърнатостта си, с конкретните си акценти, препоръки, уговорки и пояснения, той е в действителност ключ за навлизане в света на сб. „Старопланински легенди”. От друга страна, изложението възбужда цялостна концепция за модерна, оригинална интерпретация на миналото - основание за съжалението ни, че намерението за написването на исторически роман, свързан с времето на Асеновците, не е станало реалност...

Разбира се, не е възможно със същата сигурност и резултати да проговори познатата от „Старопланински легенди” практика - независимо от свидетелствата на проф. Сп. Казанджиев - по повод на проекта за том втори на същата книга. В тази насока липсват документираните преки автори признания, следи от замисли в личния му архив. Иначе е логично предположението, че и в този случай той би прибегнал до вече прилаганата практика. Колкото до написаното в споменитите на акад. Георги Цанев за договорка с Йовков публикуването на продължените „Старопланински легенди” да почне в бъдещото сп. „Изкуство и критика” - в този му вид то е ненадежно доказателство/Вж. Г. Цанев, „Срещи с миналото”, С., 1977 г./ С характерна на интригуващ експеримент, без да почива на реални податки, дори бе публикувана статия върху евентуалното съдържание на проектирания том/Вж. Нина Делчева, Ненаписаният втори том на „Старопланински легенди”, сб. „Старопланински легенди” и българската национална идентичност, С., 2008, с. 43-51/.

Според личните признания на самия Йовков т.нар. „анкетен метод” е доста резултатно застъпен при създаването на драмата „Боряна”. Те са направени по повод на възникналата скандал след премиерата й и залагат в основата на т.нар. „Отговор на Елин Пелин”. Припомням тези свидетелства, като същевременно се възползвам от случая за оповестяване

по авторския оригинал-ръкопис, чието съдържание е известно на читатели и специалисти единствено по неговата публикация във в. „Зора”. Става дума за четири листа, откъснати от среден формат „Бележник” със следното лого:
КНИГОИЗДАТЕЛСТВО „ХЕМУС” А.Д.
София, ул. Солун, 55,
Телефон 22-94

И с други свои елементи ръкописът оставя впечатлението за импровизирано изложение - писан е с мастило, липсва заглавие, срещат се съкращения, зачеркнати са отделни думи и цяла фраза. За разлика от публикувания текст тук се прибегва до съкращения „Л.Г.” в.м. „Литературен глас”, „Ел. П.” в.м. Елин Пелин, „В. в. А. х.” в.м. „Вечери в Антимовския хан”.../. Предполагането е, че е съставен „на коляно”, едва ли не в момента, когато е отворил вестника с обвиненията на Елин Пелин, заварил го в редакцията на изд. „Хемус”. За съжаление, ръкописът завършва само с подписа на Йовков, без да е отбелязана датата. Тя обаче се подразбира - един от дните непосредствено след 24 септ. 1932 г., когато излиза бр. 161 на в. „Литературен глас” с язвелителната бележка на Ел. Пелин. Ето самият текст по ръкописа:
„В „Л. Г.” г. Ел. П. най-после изказал мъката си. Той привежда някои твърде общи прилики между своята повест „Гераците” и моята драма „Боряна” - прилики толкова общи, че могат да се открият и в други лит. произведения, но и в много случки в живота, които стават всеки ден и всеки ден отбелязани във вестникарските хроники.

От тия набрани прилики още драма не става, нито пък моята драма се състои само от тях. Истината е съвсем друга. Заявявам, че когато съм писал „Боряна” нито за миг мисълта ми не се е спирала върху повестта на г. Ел. П. Изходната точка, първоначалната идея на драмата аз взех от собствената си разказ „Имане”/В. в. А. х./.

Сюжетът обаче доби окон-

чателния си вид, когато един мой приятел, П.К.Т., учител в гимназията в гр. Харманли ми разказа една случка за един скъперник точно така както е в „Боряна” и „Имане”: един селянин имал пари, ограбил навремето парите на баща си имал пари и ги криел от синовете си. Един от тях влиза в дирите на баща си, открива де си крие парите и ги взема. Баща му от мъка умира. Синът остарява, има свои възрастни синове и продължава да крие парите, тия синове на свой ред искат да ограбят баща си. Ето точно тъй, както е в „Боряна”.

На времето, след като П.К.Т. ми разказа тая случка, аз поисках от него някои подробности, които той ми съобщи. Между другото той ми съобщи, че един от братята, добър човек, сегиз-тогиз намирал парите и все вземал по малко. Жена му/сестра на Тишелов/ не му позволявала по религиозни съображения да вземе всички пари. И старецът ставал все по-голям скъперник, постоянно повтарял „ням, нямам” и пр. Така е и ... в драмата ми.

За да имам повече суров материал предложих на Т. и той направи следното: зададе на учениците си от VI кл. домашно упраж. на тема: „Добър баща и лоши синове” - около 20-30 упраж., които притежавам и сега. Някои от събр. факти съм използвал.

Ето в общи черти историята на Б. Доколко прилича на ...? може да види. Впрочем и за мене и за мнозина, всеки чов. изрича друго е обяснението за постъпката на Ел. П. Разбирам, че му е мъчно, че го боли - какво да правя? Неотдавна същия Ел. П. бе казал, че ако някога в Бълг. се роди гений, той ще бъде геният на зависта. Изглежда, че преди да бъдат казани тия горн. думи, той гений не само че е бил роден, но е бил вече и доста застарял?/.

Повече и няма да кажа ни дума. На друго място обаче и пред други инст. аз ще кажа всичко, което трябва.

Й. Йовков”.

Не е за нужно да коментирам резултата от съпоставките между тоя ръкописен, експромтно осъществен, интересен сам по себе си, текст и официално публикувания във в. „Зора”/бр. 3974 от 30.9.1932/, она словен „Йорков за Елинпелиновите „Гераци” и за Боряна”. Той е препечатван в Йовковите „Събрани съчинения”/вж. т. 6, 1973, с. 213-215/. В случая е важно да бъде оповестен оригиналния му вариант и да се има предвид основното му фактологично ядро, което е категорично доказателство за прилагането от писателя „анкетен метод”. При необходимост читателят сам може да се запознае с различията

между двата текста. Оставих неразгърнати съкращенията, в „болд” маркирах само направените от Йовков зачерквания в ръкописа, а с многоточие няколко неразчетени думи.

Пътем ще отбележа факта, че тук документираната връзка между Йовков и П. К. Тишелов - тогава гимназиален учител по литература в Харманли, заслужава специално внимание. В същността си става дума за част от проблематиката, занимавала мнозина, но най-вече Димо Минев в книгата му „Йордан Йовков. Документи и свидетелства за живота и творчеството му”/1947/. За съжаление, като че ли своевременно тя не е преодвила интереса на специалистите-йовковеведи и краеведите от този град, а сега едва ли може да даде някакъв резултат. Позоваванията на белетристите убеждават, че очевидно общуването им е продължително /ми разказа една случка/, „предложих на Т. и той направи следното”, а не за епизодичен писмовен контакт. При доказаната затвореност на характера си, Йовков го нарича „мой приятел”, възлага му допълнителни „задачи”. Нещо повече - декларира, че не само е ползвал, но е съхранил в архива си получените от Петко Колев Тишелов материали. Не ми е известно по-късно някой да е коментирал съдбата им, да се е заинтересувал от връзката на тази личност с утвърдения писател.

Възползвам се от възможността да прибавя още един случай от кореспонденцията на белетриста, съдържащ в себе си индикациите на „анкетния метод”, на който не е обръщано внимание. Документирам го е още заслужилит йовковевед Димо Минев. Това е писмо на писателя от началото на 30-те години/15 ян. 1932/ - време на практикувания от писателя подход. То е до неговия връстник, жеравненския учител Васил Тодоров. Без да коментирам другата му част, привличам признанието:

„Аз и без това исках да ви пиша - сякаш да ви искам сведения за една моя литературна работа. Ако обичате, отговорете ми на това писмо, като в същото време ми съобщите бихте ли се съгласили да съберете някои материали/не особено много/, които аз ще посоча”/Вж. Д. Минев, Йордан Йовков. Документи и свидетелства за живота и творчеството му, С., 1947, с. 15/.

Вече споменах, че със своите свидетелства за готовността на белетриста да търси помощта на т.нар. „анкетен метод”, е редно да добие гласност един архивиран, но неоповестяван досега факт от кореспонденцията му. Имам предвид стигналата

до нас първа страница от ръкописа на негово писмо със следното съдържание: „Драги бай Георге,

Ще те моля за една услуга, която, надявам се, не ще ми откажеш. Отдавна вече живееш в Провадийско - един край, който много прилича на Добруджа. Наверно си имал случай да чуеш някои разкази за случки и събития, по-необикновени, от тоя край. Аз търся някой особено интересен сюжет. Разбира се, не всичко може да се намери готово, но понякога някой действителен факт, някоя рядка случка, дава вече много.

Моята молба към тебе е следната: да вземеш и да ми съобщиш /накратко, най-същественото/ всичко онова, което вече знаеш - разни случки из селския живот: любовни, семейни и пр. драми. Разбирам - не всичко, а онова, което е по-необикновено, по-рядко, по-интересно и оригинално. При това думата е не за стари предания и легенди, а за действителни случки, станали сега или по-рано. Например разни, по-особени истории любовни, семейни разправи между братя, между баща и синове и пр. С една дума...”

В този си вид текстът е без дата, само неговата първа страница /последната фраза е прекъсната.../, а не цялото подготвено писмо до лично познат на Йордан Йовков. По характер, смисъл и цели най-общо то се припокрива с включеното в Събраните съчинения на писателя/Вж. т. 6, 1973, „До неизвестно лице”, с. 283-284/. Разликата е, че тук е обозначено името на адресата - бай Георги, очевидно по-възрастен от Йовков негов познат, който за момента живее в Провадийско. В замяна на тези конкретни свидетелства, във вече публикуваното от С. Султанов писмо срещам уточнението „София, март 1931 год”. Вероятно около тази дата е писано и тук предоставеното. Тъй като текстът „До неизвестно лице” преди това намира място в авторската книга „Йорков и неговият свят”/1968, факсимиле между с. 208-209/ на Симеон Султанов, остава необяснимо защо от него не е упоменат и привлеченият тук епистолярен фрагмент.

Два факта в новообявяваното писмо - обръщението „бай Георге” и фразата „отдавна вече живееш в Провадийско” - дават възможност с голяма сигурност да идентифицираме адресата. Истината не ни изненадва. Тя просто допълнява в едно по-късно време продължил контакт още от учителските години и на двамата. Става дума за Георги Вълчев - един от най-добрите вестните и предоставили широк кръг от данни за писателя, информатори в книгата на Димо Ми-

нев „Йордан Йовков. Документи и свидетелства за живота и творчеството му”/1947/. Ето и основаната за подобно твърдение в саморъчно предоставената от учителя Георги Вълчев автобиография:

„Роден съм на 17 април 1876 г. Учителствал съм в с. Сараджа, Добричко, от 1897 до 1900, в с. Каралий от 1904 до 1907 г., в с. Сараджа от 1907 до 1913 г.... а завърших службата си в с. Мухалици, Провадийско, от 1923 до 1933 г.”/Вж. Д. Минев, цит. книга, с. 86-87/.

Нестигналата до нас част от писмото навярно е съдържала сведения за общуването им в миналото, датата на написването му. Но и в този си непълнен вид основната му цел ни става ясна. То потвърждава следваната от Йовков практика на т.нар. „анкетен метод”, благодарение на който той успява откъм автентични факти и ситуации сюжетите си на разказвач. Можем само да гадаем, ако наистина е получил описани някакви случки като отговор на тези си искания - извън самопризнанията във връзка с драмата „Боряна” - в кои от разказите му, създавани през 30-те години, те са намерили своето място.

Засага като потвърждение за прилагането на въпросния „анкетен метод” разполагаме с личното признание на Йовков в текста-отговор на Елин Пелин, с разгърнатата му гледна точка в писмото до Дан. Константинов от Жеравна, с двете писма от началото на 30-те години. Известни са и неговите самопризнания за актуалността на подобна практика.

Не зная доколко е оправдано предприемането на опит, вече документиран по повод на проекта за том втори на „Старопланински легенди”/Вж. Н. Делчева, цит. статия/, да се излезе с версия за творческите последици от така възприетия от Йовков „анкетен метод”, ориентиран към съвременността. Не разбира се, в същия и дал завършените си резултати формат. Просто да се формулират предположения за бъдещи замисли и разкази сред включените в сб. „Женско сърце”/1934/, като резултат, било на познатите две писма, или от други, които не са стигнали до нас, а със сигурност ги е имало. С риск да подведа читателя, и без да изричам смътните си догадки и основания, ще посоча няколко: „Асие”, „Грешница”, „Разплата”... Неслучайно във връзка с тях, „Бележките” в края на тома са най-оскъдни и изобщо не включват свидетелски показания от близкото обкръжение на писателя за изпльващите ги интересни житейски подробности.